

۲۰۰۶۲۰۰

بازخوانی عرفان و اصطلاحات عرفانی

دیوان عماد کرمانی

نویسنده: سهیلا آقایی قهفرچی

انتشارات پندار قلم

۱۳۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	آقایی قهفرخی، سهیلا، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	بازخوانی عرفان و اصطلاحات عرفانی دیوان عماد کرمانی / نویسنده سهیلا آقایی قهفرخی.
مشخصات نشر	تهران: پندار قلم، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۸۴ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۹۹۰۳-۷۶-۴
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
موضوع	عماد فقیه، علی بن محمود، ۹۶۹۰-۷۷۳ ق. -- عرفان
موضوع	عماد فقیه، علی بن محمود، ۹۶۹۰-۷۷۳ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	عرفان در ادبیات
موضوع	Mysticism in literature
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۸ ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	th century -- History and criticism ۱۴ Persian poetry --
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۸ ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	th century -- History and criticism ۱۴ Sufi poetry, Persian --
رده بندی کنگره	IR ۵۵۸.۷ / ۱۳ / ۴۷۲
رده بندی دیویی	۳۲/۱۶۸
شماره کتابشناسی	۵۴۸۰۲۰۸
ملی	

بازخوانی عرفان و اصطلاحات عرفانی / عماد کرمانی

نویسنده: سهیلا آقایی قهفرخی

تهران-۱۳۹۷

انتشارات: پندار قلم

چاپ: اول

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

طراحی: تلیه تصویرگران

قیمت: ۱۸۰،۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۰۳-۷۶-۴

فهرست مطالب:

۱۶		مقدمه
۲۰		عرفان و تصوف
۲۱		۱-۲- تعریف عرفان و تصوف
۲۱		۲-۲- اشتقاق و پیدایش عنوان صوفی
۲۳		۳-۲- سرچشمه تصوف
۲۴		۴-۲- عرفان و تهافت تا قرن هشتم
۲۸		۵-۱- فرق بین عرفان و تصوف
۲۸		۶-۲- مکتبهای صوفیه
۲۹		۷-۲- عرفان نظری و عرفان عملی
۳۰		۸-۲- مراحل سیروسلوک
۳۲		طریقت
۳۲		حقیقت
۳۳		شرح حال عماد فقیه کرمانی
۳۴		۱-۳- گذشته تاریخی شاعر
۳۴		۲-۳- نام و لقب
۳۵		۳-۳- ولادت
۳۷		۴-۳- سفرها
۳۷		۵-۳- مذهب
۳۸		۶-۳- مسلک عرفانی خواجه
۴۰		۷-۳- شیخ زین الدین عبدالسلام کامویی
۴۳		۸-۳- طریقت خواجه
۴۵		۹-۳- خواجه عماد و شاعران معروف قبل و هم دوره او
۴۸		داستان گریه عابد
۵۰		۱۰-۳- شهرت

۵۰..... ۱۱-۳- خواجه عماد و کرمان

۵۱..... ۱۲-۳- آثار

۵۱..... الف- دیوان اشعار عماد

۵۲..... ب- پنج گنج

۵۲..... ۱- گنج اول، همایون نامه

۵۲..... ۲- گنج دوم، صفنامه

۵۳..... ۳- گنج سوم، صحت نامه

۵۴..... ۴- گنج چهارم، محبت نامه

۵۴..... ۵- گنج پنجم، ده

۵۵..... طریقت نامه

۵۵..... ۱۳-۳- ممدوحان

۵۶..... ۱۴-۳- سال درگذشت و آرامگاه

۵۹..... اصطلاحات عرفانی

۶۱..... آب

۶۱..... آب حیات

۶۲..... آبروی

۶۲..... آتش

۶۴..... آتش عشق

۶۴..... آدم

۶۵..... آرزو

۶۶..... آشنایی

۶۶..... آفتاب

۶۷..... ابرو

۶۸..... اتحاد

۶۹..... اتصال

۷۰	احرام
۷۱	احسان
۷۱	اخلاص
۷۲	ادب
۸۲	ازل
۸۳	اکسیر
۸۴	انس و هم
۸۵	بازار
۸۶	باغ
۸۷	بحر
۸۷	بشارت
۸۸	بلا
۸۹	بلبل
۸۹	بیخودی
۸۹	بیگانه
۹۰	پارسایی
۹۱	پیر
۹۲	پیر مغان
۹۲	تجلی
۹۴	ترک
۹۴	ترکزاری
۹۵	تفرقه
۹۶	تقوی
۹۷	توبه
۹۹	توفیق

۹۹	توکل
۱۰۲	جانان
۱۰۳	جفا
۱۰۳	جلال
۱۰۴	جمال
۱۰۵	جمع
۱۰۶	جنت
۱۰۶	جور
۱۰۷	جهان
۱۰۸	چراغ
۱۰۸	چوگان
۱۰۸	چهره
۱۰۹	حاضر
۱۱۰	حال
۱۱۱	حرم
۱۱۱	حریف
۱۱۲	حضرت
۱۱۲	حضور
۱۱۳	حقیقت
۱۱۴	حکیم
۱۱۴	حکمت
۱۱۵	حلقه
۱۱۵	حیا
۱۱۷	خانم
۱۱۷	خاطر

۱۱۹	خاموشی (خاموشی)
۱۲۰	خانه
۱۲۰	خانه دل
۱۲۰	خادم
۱۲۲	خرابات مغان
۱۲۳	خفاش
۱۲۳	خم
۱۲۴	خمار
۱۲۴	خمخانه
۱۲۵	خورشید
۱۲۵	خوف
۱۲۶	خیال
۱۲۷	درد
۱۲۸	درویش
۱۲۸	دست افشاندن
۱۲۹	دعوی
۱۳۰	دف
۱۳۰	دقیقه
۱۳۰	دل
۱۳۳	دنیا
۱۳۴	دولت
۱۳۴	دهان
۱۳۵	دیرمغان
۱۳۵	دیوانه
۱۳۶	ذکر

۱۳۷	ذوق
۱۳۸	راز
۱۳۸	رباب
۱۳۸	رجا
۱۴۰	رحمت
۱۴۱	رضا
۱۴۲	رمز
۱۴۳	روح
۱۴۵	ریاضت
۱۴۶	زاهد
۱۴۷	زنخندان
۱۴۷	زهد
۱۴۸	ساغر
۱۴۹	سالك
۱۵۰	سایه
۱۵۰	سبو
۱۵۱	سجاده
۱۵۱	سحر
۱۵۱	سدرهاالمنتهی
۱۵۲	سیر
۱۵۳	شکر
۱۵۴	سگ
۱۵۴	سویدا
۱۵۵	شادی
۱۵۵	شاهد

۱۵۶.....	شب هجر
۱۵۶.....	شکر
۱۵۷.....	شور
۱۵۸.....	شوق
۱۶۰.....	شهادت
۱۶۰.....	شهود
۱۶۱.....	صبا
۱۶۱.....	صبح
۱۶۲.....	صبر
۱۶۴.....	صحت
۱۶۴.....	صحو
۱۶۵.....	صفا
۱۶۶.....	صنم
۱۶۶.....	صوامع
۱۶۷.....	صوفی
۱۶۹.....	طاعت
۱۷۰.....	طامات
۱۷۰.....	طره
۱۷۱.....	طریق
۱۷۱.....	طریقت
۱۷۲.....	طلب
۱۷۳.....	طلوبی
۱۷۳.....	ظاهر
۱۷۴.....	عابد
۱۷۵.....	عارف

عاشق	۱۷۶
عالم	۱۷۷
عتاب	۱۷۷
عزیز	۱۷۸
عشق	۱۷۹
عقل	۱۸۰
عنایت	۱۸۱
عهد و مانت	۱۸۱
عین	۱۸۳
غایب	۱۸۳
غم	۱۸۳
غمگسار	۱۸۳
غیب	۱۸۳
غیبت	۱۸۴
فراق	۱۸۵
فقر	۱۸۶
فکر	۱۸۸
فنا و بقا	۱۸۹
قبض و بسط	۱۹۱
قبله	۱۹۲
قرب	۱۹۲
قضا	۱۹۴
قطع علائق (غیرت)	۱۹۴
قفص	۱۹۶
قلّاش	۱۹۶

۱۹۷	قلب
۱۹۷	قناعت
۱۹۸	قیامت
۱۹۹	کافر
۱۹۹	کامل
۲۰۰	کباب
۲۰۰	کرامت
۲۰۱	کرشمه
۲۰۲	کشف
۲۰۲	کعبه
۲۰۳	کعبه دل
۲۰۳	کمال
۲۰۴	کیمیا
۲۰۵	گدا
۲۰۵	گفتگو
۲۰۶	گنج
۲۰۶	گوی
۲۰۶	گیسو
۲۰۷	لامکان
۲۰۷	لطف
۲۰۸	لقا
۲۰۸	لوح
۲۰۹	مجنوب
۲۱۰	محراب
۲۱۰	محرّم

۲۱۱	محنت
۲۱۱	محو
۲۱۲	مدعی
۲۱۳	مراد
۲۱۴	مرغ
۲۱۴	مرگ
۲۱۵	مرید
۲۱۶	مزاح
۲۱۶	مست
۲۱۷	مشاهده
۲۱۷	مطرب
۲۱۸	معرفت
۲۱۹	ملائکه
۲۱۹	منازل
۲۲۰	منافق
۲۲۰	مهر
۲۲۱	میان
۲۲۱	میل
۲۲۱	میخانه
۲۲۲	ناله
۲۲۲	نرگس
۲۲۳	نسیم
۲۲۳	نفاق
۲۲۴	نفس
۲۲۵	نقاب

۲۲۵	نقاش
۲۲۶	نقطه
۲۲۶	نماز
۲۲۷	نور
۲۲۸	واقعہ
۲۲۹	وجد
۲۲۹	وصال، وصل
۲۳۰	وفا
۲۳۱	وقت
۲۳۲	ولایت
۲۳۲	ویرانه
۲۳۳	هاتف
۲۳۳	هجر
۲۳۴	همت
۲۳۶	رموز عرفانی
۲۳۷	۱-۵ رمز در ادبیات فارسی
۲۳۹	۲-۵ گونه‌های رمز
۲۳۹	۳-۵ رمز در عرفان
۲۴۰	۴-۵ دلیل بهره‌گیری عارفان از زبان رمز
۲۴۱	الف-اسرار عارفان در زبان معمول نمیگنجد
۲۴۱	ب- بیان آشکار اسرار بیم جان دارد
۲۴۲	۵-۵ بازتاب رمز گرایی در آثار قرن هشتم هجری
۲۴۳	۶-۵ رموز عرفانی در شعر عماد
۲۴۳	آیینہ
۲۴۴	بادہ

۲۴۵	بت
۲۴۵	بوسه
۲۴۶	چشم
۲۴۷	چشم جادو
۲۴۷	چشم مست
۲۴۸	حجاب
۲۴۹	خال
۲۴۹	خضر
۲۵۰	خط
۲۵۱	رخ
۲۵۲	رند
۲۵۲	زلف
۲۵۳	زئار
۲۵۳	ساقی
۲۵۴	سروش
۲۵۵	شراب
۲۵۵	شمع
۲۵۶	طوطی
۲۵۷	غمزه
۲۵۷	کنشت
۲۵۸	می
۲۵۹	یار
۲۶۰	مستحسناات صوفیه
۲۶۱	۱-۶ - استحسان
۲۶۲	۲-۶ - خانقاه

۲۶۶	خرقه ۳-۶
۲۶۷	خرقه پوشی صوفیان
۲۶۷	انواع و اقسام خرقه‌ها
۲۶۹	خرق هملون
۲۷۰	خرقه دری و خرقه افکنی
۲۷۱	خرقه ۴-۶
۲۷۴	خرقه ۵-۶
۲۷۶	قوال
۲۷۷	کتابنامه

مقدمه

شعر عماد فقیه کرمانی در عین سادگی و زیبایی، در سایه شهرت شاعران هم عصرش مورد کم توجهی قرار گرفته است تا آنجا که تاکنون پژوهش‌های اندکی در مورد شعر و اندیشه‌های این شاعر انجام شده است و جایگاه این شاعر بزرگ در قلمرو عرفان بر دستاران ادب پوشیده است. با در نظر گرفتن اینکه عماد از نوجوانی بنا به درخواست پدر و پس از مرگ وی اداره خانقاهی در کرمان را بر عهده داشته است پس می‌توان پذیرفت که وی از همان ابتدا با مفاهیم عرفانی آشنا بوده است. بنابراین باید این افکار و اندیشه‌ها در شعر او به نوعی پررنگ‌تر جلوه کرده باشند. در این نوشتار تلاش شده است تا مضامین عرفانی و جلوه‌های متفاوت آن در آثار عماد که گاهی به صورت اصطلاحات و رموز عرفانی و گاهی در قالب مستحسانات بیان شده است مورد کنکاش قرار گیرد. نیرد از طرفی با در نظر گرفتن این مطلب که قرن‌های ششم تا هشتم اوج نمود اندیشه‌های عرفانی عارفان بزرگی همچون سهروردی، ابن عربی و مولوی است که بر خط فکری نویسندگان و شاعران پس از خود بسیار اثر گذار بوده‌اند. در این اثر سعی شده است بن مایه‌های عرفانی شعر این شاعر بیان شود و میزان تاثیرپذیری مسلک و مرام فکری او در تصوف و عرفان از عارفان پیشتر از خود بررسی شود. همچنین به واسطه هم دوره بودن عماد با شاعر بزرگی چون حافظ و شاعر معروف پیش از خود سعدی میزان تقابل طیف فکری و سبک شعری این شاعران در آثار عماد و همچنین بازتاب اندیشه‌های این شاعر در آثار شاعران نامبرد به‌طور مختصر بیان شود.

پیدایش شعر عرفانی در تاریخ ادب فارسی با نفوذ عرفان و تصوف از حدود قرن ششم در شعر فارسی تحول عظیمی ایجاد کرد. چراکه به وجود آمدن این سبک شعری مجال بروز و ظهور مفاهیم و تعالیم عرفانی را در شعر فراهم کرد و این باعث شد که بخشی از مهم‌ترین آثار عرفانی در قالب شعر بیان شود همچنین افق تازه‌ای فرا روی شاعران خوش ذوق فارسی زبان قرار داد تا دریافت‌ها و مفاهیم عرفانی را دست‌مایه ساخت مضامین

بلند و متنوع در سرودن شعر قرار دهند و اشعار نغز و ماندگاری برجای بگذارند اما تاثیرپذیری شاعران از این سبک شعری و جریان فکری متفاوت است. برخی شعر را فقط به عنوان وسیله‌ای برای بیان مفاهیم عرفانی به کار برده‌اند؛ عده‌ای دیگر از این مضامین در آثار خود به طور گذرا و سطحی استفاده کرده‌اند و چون این شیوه در ادب فارسی رایج شده بود و برای نشان دادن قدرت خود در شاعری به سرودن این گونه اشعار روی آوردند و دسته آخر که خود عارف یا صوفی بوده‌اند و زبان شعر را برای بیان اعتقادات و عقاید خود به کار برده‌اند.

عماد فقیه کرمانی را با جزء دسته آخر به حساب بیاوریم. عارفی که در خانقاه خود به تعلیم سالکان پرداخته و شعر را وسیله‌ای برای بیان شور و جذبۀ عشق الهی قرار داده است و با بیانی ساده و دود از ابرام و تعقیدات لفظی و معنوی بر مفاهیم ناب عرفانی، جامه‌ای زیبا از شعر می‌پوشد که حاصل آن غزل‌های عرفانی ساده و زیبا در دیوان اشعارش است. وی در طریقت نام‌ها تلاش می‌کند مطالب عرفانی مطرح شده توسط عارفان بزرگ همچون عزالدین محمود غسانی و سهروردی را به زبان ساده برای سالکان بیان کند. مطالبی چون آداب و معارف، اصطلاحات صوفیه، اعتقادات و مقامات.

عماد فقیه مردی قناعت پیشه و عارفی بلند اندیشه بود که دائماً به مطامع دنیوی نبوده و کم‌تر از آنها دم زده است و مانند ملامتیان از تظاهرات عام و خجسته متفرد بوده است. امید است که در این اثر توانسته باشیم آثار و اندیشه‌های این عارف شاعر را به‌طور مختصر و گذرا معرفی کنیم.

در نوشتن این اثر مشکلات فراوانی فرا روی من وجود داشت که مهم‌ترین آن‌ها کم-یاب بودن آثار این شاعر بود؛ زیرا معتبرترین آثار مربوط به شاعر توسط محقق ارجمند آقای رکن الدین همایون فرخ جمع‌آوری و تصحیح شده است که در سال‌های ۱۳۴۸ و ۱۳۵۳ منتشر شده‌اند و بعد از آن تجدید چاپ نشده‌اند و دسترسی به این منابع با توجه به تعداد اندک آن‌ها بسیار سخت بود. از طرفی به جز چند مقاله که در بعضی

سایت‌ها وجود دارد در آثار نویسندگان دیگر به سبک شعری، اعتقادات و عقاید فکری این شاعر چندان اشاره‌ای نشده است.

در کتاب‌های عماد فقیه که توسط آقای همایون فرخ تصحیح شده‌اند و در نوشتن این اثر به عنوان منبع مورد استفاده قرار گرفته‌اند گاه به مواردی برمی‌خوریم که خلاف دستور خط فارسی است مثلاً چسباندن حرف اضافه به اسم، چسباندن صفت اشاره به اسم، چسباندن «می» نشانه ماضی استمراری و مضارع اخباری به فعل و موارد دیگر. اما به رسم امانتداری و همچنین تفاوت دیدگاه‌های خوانندگان، اشعار نقل شده از این کتاب بدون هیچ‌گونه دخل و تصرف عیناً آورده شده است.

نکته دیگر مورد این منابع این است که برخلاف دیوان‌های چاپ شده جدید اشعار در این کتاب‌ها شماره ندارند بنابراین در هنگام ارجاع فقط به شماره صفحه اشاره شده است.

همچنین برای پرهیز از تکرار اسم شاعر در ارجاع‌های درون متنی به جای اشاره به اسم شاعر از اسم اثر یاد شده است. این عبارت از:

۱- دیوان اشعار که شامل غزلیات، قصاید، رباعیات، مخمسات و قطعات است و

شامل ده هزار بیت است که با عنوان **دیوان** نوشته می‌شود.

۲- کتاب طریقت نامه که بخشی از پنج گنج شاعر است به سال ۱۰۱۰ گانه در سال‌های اخیر به چاپ رسیده است و شامل دو هزار بیت است، با عنوان **طریقت نامه** ذکر می‌شود.

۳- پنج گنج که شامل همایون نامه، ده نامه، محبت نامه، صحبت نامه، صفا نامه و طریقت نامه است و شامل پنج هزار بیت است با عنوان **پنج گنج** یاد شده است.

دلیل استفاده از کتاب طریقت نامه به طور جداگانه در این اثر این است که این کتاب جدیدترین اثر به چاپ رسیده در سال‌های اخیر است و اشتباه نگارشی در آن کم‌تر یافت می‌شود.